

Tjänsteskrivelse

Datum

2025-10-30

Vår referens

Hampus Nilsson

Controller

hampus.nilsson@malmo.se

Att leva som andra – Att åldras som andra

FSN-2025-5856

Sammanfattning

Medellivslängden för personer med intellektuell funktionsnedsättning har ökat markant de senaste decennierna. Detta är förstås en positiv utveckling, men kräver att resurser, kompetens och organisatorisk beredskap anpassas för att möta målgruppens behov även vid högre ålder.

Med anledning av detta har förvaltningen initierat ett arbete för att förbättra förutsättningarna för målgruppen. Satsningen går under namnet Att leva som andra – Att åldras som andra. I detta ingår flera aspekter av att stärka målgruppens levnadsvillkor, bland annat genom satsningar på hälsa, särskild kompetensutveckling för stödpersonal och utveckling av lämpliga boendalternativ.

Arbetet syftar till att stärka jämlikheten, höja livskvaliteten och säkerställa att rätten till goda levnadsvillkor gäller genom hela livet.

Förslag till beslut

1. Funktionsstödsnämnden godkänner informationen.
2. Funktionsstödsnämnden ger förvaltningen i uppdrag att fortsätta utveckla arbetet gentemot äldre med LSS-insats i enlighet med det som framgår av ärendet.

Beslutsunderlag

- G-Tjänsteskrivelse FSN 251117 - Att leva som andra - Att åldras som andra

Beslutsplanering

Funktionsstödsnämndens arbetsutskott 2025-11-06

Funktionsstödsnämnden 2025-11-17

Ärendet

Funktionsstödsförvaltningen föreslår att nämnden ska verka för att utveckla arbetet gentemot äldre med insats enligt LSS. Detta innefattar utveckling av metoder, arbetssätt och samverkansformer som syftar till att möta äldres behov och tillförsäkra alla Malmöbor rätten till en god ålderdom samt öppnande av LSS-boende särskilt riktade till äldre brukare. Förvaltningen kommer även att utreda möjligheterna till mobila stödteam specialiserade på den äldre målgruppen.

Målsättningen är att bättre tillgodose lagstiftningens intentioner om goda levnadsvillkor och möjlighet att leva som andra – också i livets senare skeden. För att leva som andra innefattar också att åldras som andra – att genomgå faser i livet där förutsättningar, behov, intressen och sociala sammanhang förändras.

Aldrande med funktionsnedsättning

LSS-lagstiftningens krav på goda levnadsvillkor gäller naturligtvis även för äldre, men begreppets innehåll kan förändras i takt med stigande ålder. Nya behov kan uppstå samtidigt som andra försvinner, intressen förändras och livets tempo saktar ner. Rätten att åldras och erfara livets föränderliga faser har dock inte alltid varit given för den här gruppen, och fortfarande finns begränsningar i hur stödet utformas i livets senare skeden.

Från institutionalisering till medborgarskap

Under 1900-talets första hälft betraktades personer med intellektuell funktionsnedsättning som en grupp som borde hållas avskild från det övriga samhället, vilket ledde till åtgärder som internering på stora institutioner och tvångssterilisering. De betraktades inte som fullvärdiga medborgare, utan snarare som 'eviga barn' som behövde vård och fostran genom hela livet.

Under 1960-talet påbörjades en genomgripande förändring inom funktionshinderspolitiken, där intentionerna gradvis skiftade – från segregation till integration och delaktighet. Den institutionella logiken började ifrågasättas, och idéer om normalisering och jämlikhet fick allt större genomslag. Den så kallade normaliseringsprincipen betonade att personer med intellektuell funktionsnedsättning skulle ges möjligheter att leva liv som så långt möjligt liknade den övriga befolkningen, med tillgång till sysselsättning, bostad och fritidsaktiviteter.

I takt med detta stärkta medborgarskap och större möjligheter till självbestämmande, motverkades också föreställningen om de "eviga barnen". Detta till förmån för ett mer differentierat livslopp, där personer med intellektuell funktionsnedsättning också kom att betraktas som vuxna. I praktiken har dock begreppet "vuxen" ofta kommit att innebära 'icke äldre', det vill säga personer under 65 år. Därmed har ålderdomen i hög grad förblivit en osynliggjord livsfas för den här gruppen.

För varken i LSS eller dess förarbeten lyfts äldre som en särskild grupp med egna behov och förutsättningar. Snarare fokuserar lagstiftningen på att särskilja personer med funktionsnedsättning från äldre personer – bland annat genom att uttryckligen exkludera personer över 65 år, samt dem vars funktionsnedsättningar bedöms beror på ”naturligt åldrande”. Åldrande och äldre har således aldrig varit en integrerad del av lagstiftningens syfte och tillämpning.

Lagstiftningens ambition har snarare varit att skapa förutsättningar för normalisering och delaktighet i livets aktiva vuxenfas – den period då vi förväntas vara som mest oberoende och produktiva. Detta har inneburit insatser och arbetssätt som främjar rätten till självständigt boende, arbete, personlig utveckling, självbestämmande och självständighet. Den här aktiva fasen kan dock drastiskt skilja sig från hur åldrande och ålderdom ofta ter sig. För äldre, både med och utan intellektuell funktionsnedsättning, kan förutsättningar för ett gott liv och delaktighet i större utsträckning handla om bra boende, trygghet, social samvaro, god vård och omsorg – snarare än om en vardag riktad utåt mot den allmänna sfären – mot daglig verksamhet, arbete, föreningsengagemang och så vidare.

LSS:s inriktning mot att främja ett självständigt och aktivt vuxenliv har därmed i vissa avseenden resulterat i att de fysiska, psykiska och sociala förändringar som kommer med åldrande och ålderdom delvis har osynliggjorts i policy och praktik. Kunskap, stöd och arbetssätt är i hög grad utformade för att skapa möjlighet till ett ’normalt’ vuxenliv, men brister därigenom delvis i att ge förutsättningar för ett ’normalt’ äldrelev.

Bristande kompetens, organisation och samverkan

Lagstiftningens brister på äldreområdet ska förstås mot bakgrund av att antalet och andelen äldre med personkretstillhörighet vid införandet av LSS var betydligt lägre än idag. Medellivslängden för personer med intellektuell funktionsnedsättning har ökat markant de senaste decennierna. Detta är förstås en positiv utveckling, men ställer också krav på att resurser, kompetens och organisatorisk beredskap anpassas för att möta målgruppens behov även vid högre ålder.

Trots att antalet äldre vuxit kraftigt sedan lagen trädde i kraft 1994 konstaterar bland andra Sveriges kommuner och regioner (SKR) att kunskapen om äldre med intellektuell funktionsnedsättning är bristfällig. Det saknas nationella policydokument och riktlinjer, och i kommuner är ofta kompetens, metoder och arbetssätt otillräckliga för att möta behoven.

I en studie framkommer att personal på LSS-boenden uppfattar brukares pensionering från daglig verksamhet som en risk för hälsa och delaktighet. Orsaken är brist på kompetens, riktlinjer, arbetssätt och resurser för att kunna utforma ett ändamålsenligt stöd när livssituationen förändras. Forskning visar även att boendepersonal ofta är

kritisk till de hälso- och sjukvårdsinsatser som erbjuds äldre med intellektuell funktionsnedsättning, då de upplever att hälso- och sjukvårdspersonal har bristande kunskaper om funktionsnedsättningens konsekvenser. Bilden stöds av bland andra Socialstyrelsen som konstaterar att hälso- och sjukvården på många områden behöver medvetandegöras och kompetensstärkas för att personer med funktionsnedsättning ska få tillgång till jämlik vård.

Äldre personer med boende enligt LSS riskerar därmed att hamna i ett mellanrum där varken äldreomsorg, sjukvård eller LSS tillhandahåller det stöd, den service och den omsorg som krävs för att möta individens behov fullt ut. Ett tydligare helhetsperspektiv, samordnade arbetssätt och strategier behövs för att säkerställa att även denna grupp försäkras rätten att åldras på sina egna villkor.

LSS-boende för äldre i Malmö

För personer med intellektuell funktionsnedsättning börjar åldrandet ofta tidigare än hos andra. Krämpor, demenssjukdomar, diabetes, hjärt- och kärlsjukdomar och andra förändringar och sjukdomar som associeras med åldrande uppträder inte sällan redan i 50-årsåldern. Enligt SKR beräknas nästan hälften av de som bor i grupp- och servicebostäder i Sverige om tio år vara 55 år eller äldre, och 30 procent väntas vara över 65. Av de som idag bor på Malmös LSS-boende är över en tredjedel 55 år eller äldre. Av dessa har omkring 150 nått pensionsålder och är 65 år eller äldre, motsvarande 17 procent av samtliga brukare. Även i Malmö väntas gruppen äldre brukare växa under den kommande tioårsperioden.

Att öppna särskilda LSS-boende för äldre kan förbättra möjligheterna att möta behoven och skapa förutsättningar för fler brukare att få erfara livsloppets förändringsprocesser på lika villkor som andra. Erfarenheter från kommuner som har etablerat sådana boenden, redovisade i en rapport från SKR, visar på betydande fördelar, både ur organisatoriskt och kvalitativt perspektiv. I samma rapport uppger många äldre personer inom målgruppen att de, med rätt stöd och anpassning, föredrar att bo tillsammans med andra äldre framför att bo i åldersblandade boenden.

Nedan lyfts fyra centrala aspekter av vad särskilda LSS-boenden för äldre kan innebära för målgruppen.

1. Åldras och bo som andra

Som tidigare konstaterats finns brister inom funktionshinderområdet som begränsar möjligheterna för personer med intellektuell funktionsnedsättning att åldras som andra. Stöd och service till äldre personer inom LSS har i stora delar utgått ifrån funktionsnedsättningen, varför förändringar och behov som följer av åldrandet riskerar att osynliggöras.

Den ofta starka kvarboendepincipen kan ses som ett uttryck för detta. Principen, eller synsättet som det snarare handlar om, innebär att den enskilde har rätt att bo i sin bostad hela livet och ska inte tvingas eller uppmanas att flytta, även om behoven förändras. Motiven bakom detta grundas bland annat i att varje enskilt LSS-boende förväntas kunna anpassa stöd och service efter den enskildes behov oavsett ålder, varför flytt inte ska vara nödvändig för att uppnå lagens krav. Genom kvarboendepincipen försäkras också att den enskilde inte tvingas flytta för att det ska passa kommunens organisation. Dessa motiv är förstås legitima och viktiga för att säkerställa stabilitet och kontinuitet för brukaren, men kan vara problematiska att upprätthålla i praktiken och kan medföra utmaningar och begränsningar för individen.

Enligt Socialtjänstlagen 5§5 ska kommuner ”inrätta särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd”. Många äldre utan LSS-beslut väljer att flytta till seniorboenden för att få ökad trygghet, gemenskap med personer i samma livsfas och god tillgång till vård och omsorg. Att erbjuda äldre personer med LSS-beslut motsvarande möjligheter till anpassade boendeformer skulle därmed stärka möjligheterna att leva som andra och bör inte betraktas som en inskränkning av kvarboendepincipen. Snarare kan inrättandet av LSS-boende för äldre innebära ett erkännande av åldrandets realiteter inom LSS, och av att äldre med funktionsnedsättning kan ha behov och önskemål som är svåra att tillgodose i åldersblandade boenden.

2. Gemenskap och delaktighet

På 40 LSS-boenden i Malmö är det mer än 40 år mellan den yngsta och den äldsta brukaren. På en handfull boenden är åldersglappet över 60 år. Stora åldersskillnader behöver inte nödvändigtvis vara problematiskt i sig, men det kan konstateras att sådana ålderskonstellationer är ovanliga i boenden utanför LSS-sfären.

När åldersskillnaderna är stora ökar sannolikheten för att yngre och äldre boende har olika förväntningar på aktiviteter och former för social samvaro. Boendets gemensamma utrymmen kan upplevas stökiga och illa anpassade för äldre personers behov. Vidare kan omställningen från ett rutindrivet arbetsliv till en friare pensionärstillvaro innebära att de tidigare vägarna till aktiviteter, gemenskap och sociala

sammanhang krymper. För den som blir kvar hemma medan grannarna fortsätter gå till daglig verksamhet finns därmed risk för ökad ensamhet och sysslolöshet.

Stora åldersskillnader kan också medföra utmaningar för boendets personal att på ett fullgott sätt anpassa aktiviteter, service och stöd efter en eller två äldres behov och förutsättningar. Genom att inrätta särskilda LSS-boenden för äldre kan verksamheten i högre grad utformas utifrån brukargruppens behov, intressen och livssituation. Detta skapar bättre förutsättningar för social gemenskap med grannar i samma livsfas, vilket i sin tur kan bidra till mer innehållsrika dagar och en verksamhet som i högre grad kan målgruppsanpassas.

3. Hälsa och tillgänglighet

Eftersom åldersrelaterade sjukdomar ofta debuterar tidigt hos personer med intellektuell funktionsnedsättning är nära tillgång till medicinsk kompetens avgörande, så att behov av vård och omsorg kan förebyggas och tillgodoses. På LSS-boende för äldre finns större möjlighet att integrera och anpassa den kontinuerliga medicinska uppföljningen på sätt som liknar reguljära äldreboenden, där tillgången till sjuksköterskor, arbetsterapeuter och läkare ofta är större än på åldersblandade LSS-boenden. Därutöver skapas förutsättningar att knyta till sig medicinsk personal med särskild kompetens kring behov av vård och omsorg hos äldre personer med intellektuell funktionsnedsättning.

Alla befintliga LSS-boenden kan inte fullt ut anpassas för att möta åldrande brukares förändrade fysiska behov, vilket i vissa fall kan innebära begränsad självständighet och ökad risk för skador. Genom att erbjuda äldre brukare möjlighet att flytta till särskilt anpassade LSS-boende kan en högre grad av självständighet bestå, samtidigt som vardagen blir enklare och tryggare.

Att erbjuda målgruppen utökad tillgång till vård, omsorg och förbättrad fysisk tillgänglighet bör därmed inte ses som ett avsteg från LSS intentioner, utan som ett sätt att stärka rätten att åldras och möta åldrandets behov på samma villkor som andra.

4. Kompetens

Som SKR och andra aktörer konstaterat är kompetensen om åldrande hos personer med intellektuell funktionsnedsättning begränsad. Avsaknaden av nationella riktlinjer och arbetssätt gör det svårt att systematiskt och samordnat möta målgruppens behov. Att säkra och utveckla specialkompetens kring intellektuell funktionsnedsättning, demenssjukdomar och andra åldersrelaterade förändringar och behov är därmed en stor utmaning – särskilt med tanke på att personer över 65 år bor på omkring 70 olika boenden i staden. Den kompetens som finns har därmed begränsade förutsättningar att nå ut till mer än enskilda brukare som bor på ett boende där kompetensen råkar finnas.

Men med boende särskilt riktade mot äldre kan sådan specialistkompetens samlas och nå större delar av målgruppen. Boende kan också fungera som hubb för utveckling av metoder och arbetssätt för spridning till personal i åldersblandade boenden.

Ett steg på vägen

LSS-boende för äldre är inte lösningen på samtliga utmaningar kopplade till åldrande och äldre inom LSS. Dock kan en sådan boendeform utgöra en plattform och utgångspunkt för kontinuerligt lärande och kunskapshöjande arbete och motverka osynliggörandet av åldrande inom funktionshinderpolitik och -praktik. Eftersom nationella riktlinjer och förhållningssätt saknas behöver de enskilda kommunerna ta ett större ansvar när det kommer till att säkerställa att personer med LSS-insatser försäkras goda levnadsvillkor inte bara som barn och vuxna, utan också som äldre. Förvaltningen menar därför att särskilda boenden för målgruppen är ett viktigt första steg varifrån satsningen gentemot äldre brukare kan inledas och förankras.

Ansvariga

Annika Gottfridsson Ekonomichef
Charlotte Widén Odder, Direktör